

Het havenlicht van Vlissingen

Boulevard de Ruyter

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), januari 2023

Cultuurhistorische waarden

- *Type object / nautische functie:*

Lichtopstand / havenlicht

- *Leeftijd van het object:*

Oorspronkelijk gebouwd in 1876. De huidige opstand is een replica uit 1989. Het lichthuis dateert van 1907.

- *Historische betekenis van het object en zijn omgeving:*

Op het in 1548 gebouwde Keizersbolwerk van de stad Vlissingen stond vanaf 1830 een houten havenlicht. In 1835 nam het departement van Marine het eigendom en het beheer van dit havenlicht over van de stad.

In een Bericht aan Zeevarenden van 15 september 1871 werd gemeld dat "tot het meer veilig omvaren bij nacht van de steeds om de West werkende Nolleplaat, het oeverlicht te Vlissingen zodanig is gewijzigd, dat het den horizon in roode kleur verlicht van N. t. W. tot N.W. t. W. ½ W., in welke laatste rigting het in wit overgaat en die kleur evenals vroeger behoudt, door het Westen en Zuiden tot O.Z.O.; alles volgens het miswijzend kompas".

Het havenlicht van Vlissingen werd dus een sectorlicht. Die functie wordt duidelijk toegelicht in een Bericht aan Zeevarenden van 18 oktober 1873, waarin het ontsteken van de nieuwe lichtenlijn Kaapduinen werd gemeld: "Van uit zee komende zal men even voorbij de Kaapduinen, gaandeweg de geleidelijk der lichten van Westkapelle en Zoutelande moeten verlaten, om de lijn der nieuwe lichten te volgen, tot dat het oeverlicht van Vlissingen, van rood in wit zijnde overgegaan, het tijdstip aangeeft, dat men de punt der Nolleplaat voorbij is en veilig op de Reede kan aansturen."

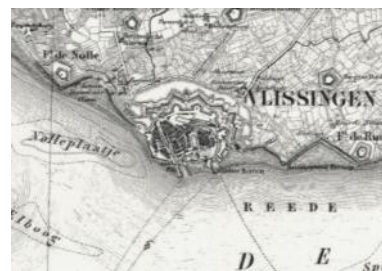
In 1875 stelde het departement van Marine vast dat het nodig was om een nieuwe lichtopstand op het bastion te plaatsen. Op 25 mei 1875 werd een contract gesloten met de firma L.I. Enthoven uit Den Haag, over de bouw van een gietijzeren lichtopstand.

Op 29 april 1876 werd het volgende Bericht aan Zeevarenden gepubliceerd: "Het binnehavenlicht te Vlissingen is den 14den dezer op den nieuwen ijzeren opstand ontstoken, op het bastion der Westerhaven, schijnende weder als voorheen rood over de Nolleplaat, terwijl het hulplicht met den zelfden datum is gebluscht."

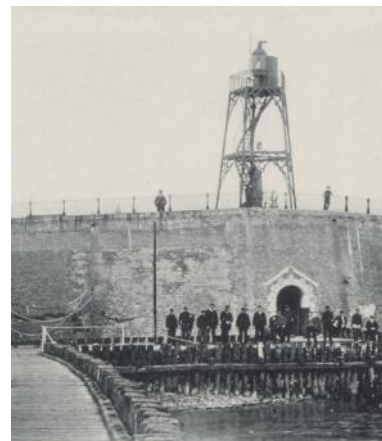
Het is niet bekend wie de vijfhoekige opstand op het bastion heeft ontworpen maar het is zeer waarschijnlijk dat het ontwerp van de hand van Quirinus Harder is. Hij was in die tijd bouwkundige bij het Loodswezen en zeer actief bezig met de vernieuwing van de kustverlichting. Harders assistent Adrianus Cornelis van Loo kwam op 1 januari 1875 in dienst bij het Loodswezen en zal nog weinig hebben bijgedragen aan het ontwerp van het havenlicht van Vlissingen. Een vijfhoekige constructie is overigens maar weinig toegepast, meestal werd een even aantal hoeken gekozen.

Vlissingen in 1570. Het Keizersbolwerk wordt aangeduid als 't Groot Steenen Bolwerk. De Koopmanshaven heeft nog zijn oorspronkelijke vorm. In 1909 werd een groot deel van deze haven gedempt.

Vlissingen op een topografische kaart van omstreeks 1870. De Nolleplaat en de Reede zijn daarop aangegeven.

Het havenlicht omstreeks 1895. Op de lichtopstand staat een kleine zeshoekige lantaarn.

Het Loodswezen heeft een stempel gedrukt op de ontwikkelingen op de Boulevard de Ruyter en het havenlicht heeft decennia lang een rol gespeeld bij hun werkzaamheden. Aan de monding van de Westerschelde waren zowel de Nederlandse als de Belgische Loodsdienst actief. Lange tijd was er vrije concurrentie tussen de Nederlandse en Belgische loodsen maar in 1950 werden afspraken gemaakt over verdeling van de werkzaamheden.

Beide loodsdiensten vestigden zich aan het begin van de Boulevard de Ruyter, vlakbij het havenlicht. In 1884 werd de Nederlandse Loodsensociëteit in gebruik genomen en in 1886 volgde de opening van het Belgische sociëteitsgebouw.

In 1923 bouwde Rijkswaterstaat onderaan het bastion een aanlegsteiger voor het Loodswezen, parallel aan de westelijke havendam. Aan het eind van deze dam, ook wel het Roeiershoofd genoemd, werd omstreeks 1929 een uitkijkklokaaltje geplaatst voor de Nederlandse Loodsdienst. In 1943 brak de Duitse bezetter de uitkijkpost op het Roeiershoofd af om plaats te maken voor een torpedobunker. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog lag Vlissingen zwaar onder vuur en werden de loodsgebouwen op de boulevard vrijwel met de grond gelijk gemaakt.

Direct na de oorlog werd in de bovenste geleding van het havenlicht van Vlissingen een houten uitkijkpost met balkon aangebracht voor de Nederlandse Loodsdienst, ter vervanging van de uitkijkpost op het Roeiershoofd. Op de boulevard verrezen nieuwe sociëteitsgebouwen. Het Nederlandse sociëteitsgebouw werd op 15 augustus 1950 geopend. Op het dak was een uitkijkpost met semafoor gebouwd. De Nederlandse Loodsdienst verliet daarom de uitkijkpost in het havenlicht van Vlissingen en stelde deze ruimte ter beschikking aan de Belgische Loodsdienst. Op 27 maart 1954 namen de Belgen hun nieuwe sociëteitsgebouw op de boulevard in gebruik.

In 1972 werd op het uitkijkklokaal van de Nederlandse Loodsensociëteit een tweede verdieping gebouwd. De Nederlandse rededienstcoördinatoren verhuisden naar boven en in het onderste lokaal mochten de Belgische coördinatoren hun intrek nemen. De steeds betere verhouding tussen beide loodsdiensten leidde nu tot het 'samenwonen' in hetzelfde gebouw. Het uitkijkklokaaltje in het havenlicht was niet meer nodig en werd afgebroken.

Op 1 maart 1991 werd het Scheldecocoördinatiecentrum aan de Commandoweg 50 te Vlissingen in gebruik genomen. Dit centrum wordt bemenst door zowel de Nederlandse als de Belgische Loodsdienst. De coördinatoren doen hun werk nu achter beeldschermen, gebruik makend van de inmiddels gereed gekomen Schelderadarketen. De uitkijkklokken op de Nederlandse Loodsensociëteit op de boulevard waren vanaf dat moment niet meer nodig. In februari 1992 brak tijdens werkzaamheden om de uitkijktoeren af te breken brand uit in de toren, waarbij ook het dak van de sociëteit verloren ging en er veel waterschade was. Een jaar later werden op de gespaard gebleven sociëteitszaal vier nieuwe verdiepingen gebouwd. De Belgische Loodsensociëteit uit 1954 heeft geen schade opgelopen. Hij is inmiddels in gebruik als hotel-restaurant.

Eind jaren negentientachtig verkeerde het gietijzeren havenlicht in slechte staat. Het onderstel was in de loop der jaren ernstig door roest aangetast. Het Directoraat-Generaal Scheepvaart en Maritieme Zaken stelde vast dat volledige vervanging nodig was. Vanwege de historische waarde van de lichtopstand moest er een exacte kopie worden gemaakt, gesneden uit plaatstaal. Het aannemersbedrijf Van der Straaten uit Hansweert kreeg in oktober 1989 hiervoor de opdracht. Het lichthuis uit 1907 was nog in redelijk goede staat en kon behouden worden. Van der Straaten heeft het gerestaureerd en weer fris in de verf gezet.

In december 1989 werden alle nieuwe onderdelen van het onderstel op het Keizersbolwerk in elkaar gezet en op 9 januari 1990 kon het gerestaureerde lichthuis daarop worden geplaatst.

Architectuurhistorische waarden

- *Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

Quirinus Harder (1801-1880), geboren in Rotterdam, begon op twaalfjarige leeftijd als sjouwer bij de Rijkswerf in Vlissingen. Tien jaar later klom Harder op tot klerk en in 1836 was hij tekenaar eerste klasse. Bij de Rijkswerf viel Harder op door zijn vaardigheid met ijzer in zijn scheepsontwerpen. Hij had het beroep in de praktijk geleerd. Een opleiding tot bouwkundig ingenieur heeft hij nooit gehad. In 1854 werd Harder be-

Vlissingen omstreeks 1900. Op de Boulevard de Ruyter staan de sociëteitsgebouwen van de Nederlandse en de Belgische Loodsdienst.

Het havenlicht in 1913. De kleine lanthuis werd in 1907 vervangen door een groter lichthuis met tochtportaal.

Het Keizersbolwerk in de jaren 1930. Rechts het Roeiershoofd met aan het eind de uitkijkpost van de Nederlandse Loodsdienst. Achter het havenlicht is de Loodsensteiger te zien.

Vlissingen in 1934.

Het Roeiershoofd met daarop de uitkijkpost van het Nederlandse Loodswezen op 3 juli 1939. De Fortunata uit Catanja is vastgelopen op het Roeiershoofd.

noemd tot bouwkundige bij de Dienst van het Loodswezen en verhuisde hij met zijn gezin naar Den Haag. Hij was de opvolger van Leendert Valk, een andere vuurtorenontwerper van naam.

Harder heeft een groot aantal kustverlichtingsobjecten op zijn naam staan. In totaal ontwierp hij zesentwintig vuurtorens, waarvan tien voor de Nederlandse kust en zestien voor Nederlands-Indië. Bovendien construeerde hij tientallen kleinere lichtopstanden en een aantal zeekapen. Na een productief werkzaam leven overleed Quirinus Harder in oktober 1880. Zijn naaste medewerker, de bouwkundige A.C. van Loo, had inmiddels zijn werk overgenomen.

Lion Israël Enthoven (1787-1863), telg van een oorspronkelijk uit Duitsland komende Joodse familie, startte in april 1824 tezamen met Eduard Bartolomé Louis Maritz, zoon van de rijksbeschutgieter Louis Ernst Maritz, in Den Haag een fabriek voor het smelten van koper en andere metalen. De fabriek groeide snel. Rond 1830 begon Enthoven met de productie van geplet ijzer en de vervaardiging van spijkers.

In 1848 werd het compagnonschap met Maritz beëindigd en het familiebedrijf L.I. Enthoven & Co opgericht. De fabriek leverde gietwerk in alle soorten en maten, zowel in Den Haag als daarbuiten. De metaalpletterij en ijzergieterij was in het midden van de negentiende eeuw een van de belangrijkste fabriekscomplexen in Den Haag. De fabriek vervaardigde tal van gietijzeren producten, zoals bruggen, lantaarns, monumenten, ijzeren constructies die werden toegepast in overkappingen van stations en vuurtorens. Ook voor gasfabrieken ging Enthoven onderdelen leveren.

In 1891 werd de naam van de onderneming gewijzigd in N.V. Pletterij, voorheen L.I. Enthoven & Co. Het bedrijf verhuisde in 1905 naar Delft en werd in 1966 opgenomen in het Nederhorstconcern, dat in 1975 ten onder ging.

De firma Enthoven & Co. heeft in 1856 de vuurtoren van Renaissance gebouwd, de eerste gietijzeren vuurtoren in Nederland. De tweede die Enthoven vervaardigde was het hoge licht van Nieuwe Sluis. Daarnaast tekende deze ijzergieter voor de bouw van de open-gewerkte vuurtoren van Den Oever, het havenlicht van Vlissingen en enkele inmiddels verdwenen gietijzeren kapen en kleine lichtopstanden.

- *Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

De havenlicht van Vlissingen heeft een opengewerkte constructie van gietijzer. De twee geledingen van het torentje zijn bij de hoeken voorzien van sierlijk vormgegeven dwarsverbindingen. Deze zijn niet louter decoratief, ze zorgen vooral voor extra stevigheid om weerstand te kunnen bieden aan de krachten van de wind. Rond het bastion in Vlissingen kan de wind aardig tekeer gaan. De open ijzeren constructie werd veelvuldig toegepast bij de kleine lichtopstanden en havenlichten. Veel daarvan zijn inmiddels verdwenen maar er zijn er nog een paar over.

De open constructie werd ook toegepast in de laatste fase van de bouw van de grotere (giet)ijzeren vuurtorens. Om te besparen op het gebruik van materiaal werden op een gegeven moment niet langer dichte gietijzeren segmenten geproduceerd maar segmenten met een open constructie. Deze waren bovendien veel lichter, wat het transport en de bouw makkelijker maakte. Het nadeel is wel dat de segmenten meer bloot staan aan weersinvloed, waardoor vaker onderhoud nodig is.

- *Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

Oorspronkelijk had de lichtopstand een kleine zeshoekige lantaarn. Over de daarin geplaatste optiek en lichtbron is weinig bekend. Het was in ieder geval een vaste optiek en vermoedelijk een olielamp als lichtbron.

In 1907 werd de zeshoekige lantaarn vervangen door een veel groter rond lichthuis met tochtportaal. In dat jaar veranderde tevens het karakter van het licht van vast naar onderbroken (OcWRG5s): elke 5 seconden 4 seconden helder en 1 seconde duister. Later veranderde dit in een isofaselicht (IsoWRG3s): elke 3 seconden even lange perioden van licht en donker.

In de jaren vijftig en zestig was het havenlicht uitgerust met een gasgloeilicht in een trommeloptiek. Na de jaren negentienzestig werd een trommeloptiek van de vierde grootte van de firma Barbier, Bénard et Turenne uit Parijs geplaatst. Deze optiek dateerde van rond 1900 en was van elders afkomstig. De lichtbron was een elektrische gloeilamp. In 2013 werd de trommeloptiek verwijderd om plaats te maken voor een modern led-armatuur: een stalen koker met verschillende openingen waarachter gekleurd licht de diverse sectoren vormen. De sectoren in het lichthuis waren nu niet

Het havenlicht in 1958. In de lichtopstand bevindt zich een uitkijklokaal, dat in die tijd in gebruik was door de Belgische Loodsdienst.

Het havenlicht omstreeks 1966.

De loodsgebouwen in 1972. Op de Nederlandse Loodsensociëteit is een uitkijktoren met twee lokalen gebouwd.

Het Keizersbolwerk en het Roeiershoofd in 1974. De uitkijkpost in het havenlicht is verdwenen.

Het havenlicht in 1978.

meer nodig en werden eveneens verwijderd. Het lichtkarakter bleef behouden: IsoWRG3s. Dat bleef zo tot 2022. Inmiddels schijnt er alleen nog maar rood licht. De lichtenlijst van 2022 vermeldt het karakter IsoR3s.

De trommeloptiek is bewaard gebleven en bevindt zich nu

- *Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

Hoewel het niet het origineel uit 1876 is, kan het lichthuis uit 1907 wel als authentiek worden aangemerkt. Ook de omloop met balustrade dateert van die tijd. Het tochtportaal dat in 1907 tegen het lichthuis werd geplaatst is verdwenen, vermoedelijk vlak na de Tweede Wereldoorlog toen er een uitkijklokaal van de Nederlandse Loodsdienst in de lichtopstand werd aangebracht. De oorspronkelijke gietijzeren wenteltrap binnen de open constructie van de lichtopstand werd in 1907 vervangen door een stalen ladder aan de buitenkant. De lichtopstand zelf is zoals hiervoor beschreven een replica uit 1989.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

In de negentiende eeuw waren er lichtwachters in dienst voor de bediening van het havenlicht van Vlissingen. Zij woonden in de stad, er waren geen speciale lichtwachterswoningen. Vanaf begin twintigste eeuw functioneerde het licht automatisch. Gezien de functie die het havenlicht decennia lang had voor het Loodswezen, kunnen de gebouwen van de Nederlandse Loodsensociëteit en het huidige hotel 'De Belgische Loodsensociëteit' en de Loodsensteiger onderaan het bastion als elementen van een ensemble worden beschouwd. Ze zijn door de geschiedenis met elkaar verbonden.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

Het Keizersbolwerk heeft de status van rijksmonument en maakt onderdeel uit van het beschermd stadsgezicht van Vlissingen. Het oude stadscentrum en de omgeving van de Vissers- en Koopmanshaven behoren hier ook toe. Hoewel het havenlicht van Vlissingen een bijzonder en beeldbepalend object is op het bastion, wordt het niet genoemd in de omschrijving van het beschermd stadsgezicht en heeft het ook geen beschermde status.

Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

Het havenlicht heeft momenteel geen monumentenstatus.

- *Eigenaar en beheerder:*

Rijkswaterstaat is eigenaar en beheerder.

- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

Het havenlicht functioneert nog als havenlicht.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

De lichtopstand is niet toegankelijk en alternatief gebruik is niet aan de orde.

- *Binding met de lokale bevolking:*

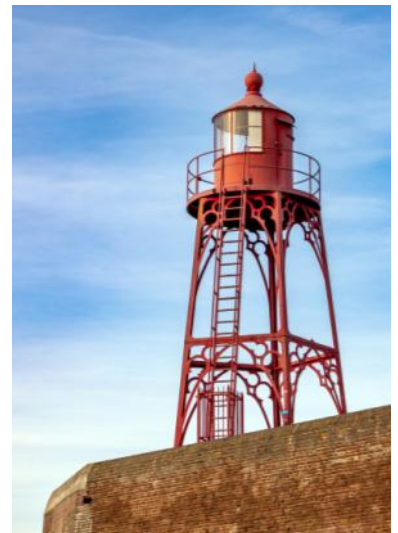
De binding met de lokale bevolking is groot. Het opvallende rode torentje is een van de markantste gebouwen in Vlissingen. In talloze huiskamers hangt een foto van het Keizersbolwerk aan de muur. Daarop spat het zeewater tijdens stormgeweld huizenhoog op tegen het bolwerk waarbij het havenlicht en het standbeeld van Michiel de Ruyter gedeeltelijk schuil gaan achter een gordijn van schuimend water. Deze 'attractie' is

De trommeloptiek en sectoren in 2013, vlak voordat deze werden verwijderd.

Het in 2013 geplaatste led-armatuur met witte, rode en groene sectoren.

Het havenlicht in 2022.

Het Keizersbolwerk omstreeks 1955.

overigens eind jaren vijftig verdwenen omdat toen een verzwaring van de zeewering bij het bolwerk heeft plaatsgevonden. De golven overspoelen het bolwerk niet meer.

- *Onderhoudstoestand:*

Het onderstel van het havenlicht is nog in redelijk goede staat maar heeft wel een nieuwe verflaag. Het lichthuis uit 1907 is er slecht aan toe: op diverse plekken zijn door roest gaten ontstaan in de behuizing.

- *Bedreigingen:*

Het nautische belang van het havenlicht is niet groot en het heeft geen beschermde status. Verwaarlozing en verder verval is een reëel risico.

Het lichthuis uit 1907 bevindt zich momenteel in slechte staat.

Een groot deel van de opgenomen foto's is afkomstig uit het Zeeuws Archief, collectie Vlissingen.